

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК343.97

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,
доктор юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті, з використанням системного підходу, досліджено механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки. В роботі розглянуто такі елементи механізму протидії злочинності, як мета, завдання, суб'єкти, об'єкти, рівні, принципи, а також правове забезпечення цієї діяльності та напрямки її удосконалення. Доведено наявність кореляційної залежності між вказаними елементами – всі вони пов'язані між собою і поєднуються закономірними зв'язками, що в свою чергу, дозволяє розглядати їх не як просту сукупність окремих елементів, а як цілісну систему.

Ключові слова: структура, механізм, протидія злочинності, публічна безпека, злочинність.

Постановка проблеми. Питання, що стосується впливу на злочинність, як негативне соціальне явище, яке деструктивно впливає на усі сфери суспільного життя, завжди викликало підвищений інтерес як з боку науковців, так і практичних працівників. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, у яких

була піднята ця проблема, ні на теоретичному рівні, ні у практичній діяльності немає єдності думок із цього приводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з визначенням поняття та структури протидії злочинності взагалі та щодо злочинів у сфері громадської (публічної) безпеки привертала увагу таких науковців, як О. М. Бандурка, В. В. Голіна, О. М. Джу́жа, О. М. Ігнатов, О. Г. Кальман, О. Г. Лекарь, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, О. О. Юхно та ін. Однак ці питання й досі залишаються спірними та не достатньо висвітленими у сучасній науці.

Ми приєднуємось до думки тих вчених, які найбільш загальним, інтегрованим терміном, який застосовується для позначення діяльності щодо впливу на злочинність, вважають «протидію злочинності». Застосування саме цього терміну є найбільш вдалим у законодавчій діяльності. Протидія містить у собі не тільки попередню діяльність із запобігання злочинності, але й конкретні кримінально-правові та інші імперативні заходи впливу на відповідних суб'єктів у процесі здійснення конкретної злочинної діяльності, а також профілактичні заходи щодо мінімізації наслідків існування злочинності [1, с. 57]. Цей термін охоплює діяльність, спрямовану на перешкодження виявам злочинності у загальному і спеціальному плані [2, с. 204].

Мета дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання та практичної діяльності різноманітних суб'єктів виробити механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки, а також визначити шляхи удосконалення цієї протидії.

Виклад основного матеріалу. Протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин: 1) загальна організація протидії злочинності; 2) правоохоронна діяльність; 3) запобігання злочинності.

Проблема протидії злочинності будь-якого характеру або спрямування пов'язана із соціальними факторами, адже вона має справу з певними соціальними групами або окремими індивідами та життєвими ситуаціями, до яких вони потрапляють. Протидія в цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші категорії людей. Вона також є специфічною соціальною системою [3, с. 15].

При цьому під системою слід розуміти комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність. Наявність істотних стійких зв'язків (відношень) між складовими системи або (та) їхніми властивостями, які перевищують за потужністю (силою) зв'язки (відношення) цих складових з об'єктами, що не входять до цієї системи, є важливим її атрибутом.

У загальному вигляді поняття «система» характеризується множинністю елементів, зв'язками між ними, цілісним характером матеріального об'єкта, явища або процесу [4, с. 19-20].

Кожна система виконує певну функцію і має своє призначення. Система в соціальному сенсі не є незмінним явищем, вона залежить від різних факторів існування суспільства і разом з ним проходить певні етапи, від зародження до вмирання.

Злочинність та механізм протидії їй є складовими елементами механізму державного управління в цілому.

Не викликає заперечення позиція, що під механізмом протидії злочинності варто розуміти системне утворення (взяту в єдності всю сукупність) норм, принципів, інститутів (державно-правових і суспільно-політичних), форм, методів і засобів (організаційних, правових, економічних, соціально-психологічних), зв'язків і відносин, за допомогою яких забезпечується кримінологічний вплив на специфічні об'єкти для досягнення поставлених цілей.

При цьому зазначене комплексне організаційно-правове явище, спрямоване на вдосконалення системи протидії злочинності, включає сукупність органічно пов'язаних і взаємодіючих між собою елементів (суб'єктний склад, мета, завдання, принципи, функції, методи, правові підстави діяльності тощо).

Принагідно зазначимо, що визначений механізм є похідною категорією від системи протидії злочинності, як соціального явища, і слугує засобом вираження її практичного потенціалу. З механістичних позицій механізм протидії злочинності є внутрішнім устроєм (формою організації) кримінологічної діяльності, механікою перекладу ідей, які містяться у правовій свідомості, в реальну соціальну практику [5, с. 13-14].

Безпосередньо механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки формується і функціонує в рамках конкретної системи, під якою розуміють особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня [6, с. 9].

Як систему протидії злочинності у сфері публічної безпеки, слід розглядати не тільки комплекс заходів запобігання злочинності у сфері публічної безпеки, а й сукупність державних органів, спеціальних органів та установ, громадських формувань та організацій, що застосовують ці заходи. Складовими цієї системи є правоохоронні органи, суди, громадські організації, органи місцевого самоврядування та виконавчої влади, трудові колективи та окремі громадяни. Їх присутність у цій системі протидії злочинності закономірна і науково обґрунтована; їхня діяльність та порядок взаємозв'язку визначені законом та іншими нормативними актами [7, с. 30].

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, слід резюмувати, що механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки є складовою частиною механізму протидії злочинності. Тобто, досліджуваний механізм формується й функціонує в межах конкретної системи. Система протидії злочинності постає як основа реалізації потенціалу механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки у цілому. Розкриття елементів проаналізованих понять може бути темою подальших наукових досліджень.

Термін «механізм» щодо протидії злочинності у сфері публічної без-

пеки має відображати способи організації та функціонування системи, а також характеризувати форми відображення у відповідних процедурах соціальних процесів і закономірностей. Тому механізм протидії злочинності, на відміну від механізму управління, має таку специфічну структурну ознаку, як процес провадження діяльності, із властивими їй цілями, завданнями, функціями, методами, принципами тощо.

Водночас поняття «механізм» може бути використане в цьому випадку для характеристики функціонування системи протидії злочинності у сфері публічної безпеки, в якій відображається специфічна діяльність, як системного цілого. У ньому фіксуються найбільш нагальні й істотні риси, зв'язки між потребами та конкретними видами діяльності з їх задоволення, тобто досягнення певного результату від цього виду діяльності. Тому, незалежно від усіх інших аспектів та нюансів, саме ставлення до механізму протидії злочинності, як цілісного системного функціонуючого утворення, повинне обумовлювати його розуміння [8, с. 205].

З урахуванням вказаного вище, під механізмом протидії злочинності у сфері публічної безпеки ми пропонуємо розуміти існуючий в межах конкретної системи заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру комплекс взаємодіючих елементів, що являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких органами кримінальної юстиції, іншими спеціальними суб'єктами здійснюється різноманітна діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію найширшого кола причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів у сфері публічної безпеки, поновленню законних прав та інтересів, а також усуненню наслідків злочинних діянь.

Щодо елементів механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки, то як справедливо зазначає О.М. Литвинов, без застосування системного підходу до вивчення означеного явища неможливе його об'єктивне дослідження, а отже, і теоретичне вирішення, і практичне застосування. Варто констатувати неоднозначність розуміння сутності цієї категорії. Складність вибору підходу до визначення компонентів механізму, їхньої кількості та змісту також обумовлює складність досліджуваного поняття. Аналіз механізму, як системи з усіма її елементами та їхніми взаємозв'язками, допоможе повністю розкрити сутність цього поняття [9, с. 61].

Серед науковців відсутня єдність думок щодо переліку тих елементів, які слід розглядати в рамках механізму протидії злочинності, як системного утворення.

Цей механізм можна порівняти з годинником, де є багато складових елементів, що тісно взаємопов'язані між собою, і вихід з ладу одного з них згубно впливає на механізм в цілому. Так і механізм протидії злочинності, існуючий в рамках певної системи, складається з елементів, які в цілісності, взаємозалежності та взаємозв'язку утворюють об'єднання цих частин в ціле, та забезпечують нормальне функціонування механізму.

На основі ознак структурності та функціональності механізму протидії злочинності визначають сукупність його складових елементів: юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика), функції і методи впливу, тобто

в його систему включено тільки ті елементи, які забезпечують реальне функціонування системи. Усе те, що виражає статичний, субстанціональний бік протидії злочинності, слід відносити до її системи. Тому всі без винятку системоутворюючі елементи (цілі, завдання, суб'єктний склад, принципи, рівні, об'єкти дії) при всій їх важливості в здійсненні протидії злочинності не можуть бути включені безпосередньо в механізм [3, с. 12].

А. П. Закалюк зазначає, що проблема управління діяльністю щодо запобігання та протидії злочинності потребує нового системного викладення, в тому числі визначення через призму видової особливості його цілей, функцій, принципів, методів, механізму безпосереднього управлінського процесу в цілому, а також заходів забезпечення останнього [11, с. 377].

Ю.А. Ліхолетова вказує, що протидія злочинності являє собою систему, яка містить у собі: об'єкти запобігання, її основні рівні та форми, заходи запобіжного впливу, суб'єкти, що здійснюють цю діяльність [12, с. 70].

О.О. Юхно стверджує, що організаційна структура системи протидії злочинності представлена комплексами цілей, задач, суб'єктів, об'єктів, рівнів, форм і принципів протидії злочинності [13, с. 22–24]. Такі ж елементи системи протидії злочинності виділяють і О.М. Бандурка та О.М. Литвинов.

Зважаючи на те, що протидія злочинності являє собою різновид соціальної системи, до елементів її механізму відносять цілі, завдання, суб'єкти, об'єкти, рівні, принципи, а також правове забезпечення цієї діяльності і напрямки удосконалення функціонування механізму протидії злочинності.

Призначення протидії злочинності, охоплюване поняттям «ціль», диктується суспільними потребами, пов'язаними з необхідністю зміцнення правопорядку і посилення боротьби зі злочинністю. Тому наразі першоосновою для розвитку і вдосконалення є цілі, поставлені перед системою при її створенні (організації). Будучи нормативно закріпленими, вони набувають значення орієнтирів відносно тривалої дії для відповідних суб'єктів, і їх досягнення одночасно служить кінцевим результатом діяльності.

Таким чином, мета протидії злочинності виражає філософію і зміст її існування в соціальному середовищі. Вона утворює фундамент для встановлення цілей організації системи в цілому, її функціональних підсистем, кожна з яких ставить і реалізує свої задачі, які логічно витікають із загальних цілей. За своєю суттю, підцілі – це конкретизація місії організації у формі, доступній для процесу їх реалізації [14, с. 40–41].

Завдання, як елемент протидії злочинності, являє собою конкретну програму дій, які зорієнтовані на досягнення мети. Вихідним пунктом побудови завдань системи служить концепція причин і умов злочинності, оскільки їх зміст і структура обумовлюють спрямованість вказаних завдань [15].

Протидія злочинності прямо або опосередковано здійснюється всіма ланками державної і суспільної системи. Тому у широкому значенні, у протидії злочинності беруть участь представницькі органи, органи виконавчої влади, суди; весь комплекс підприємств, установ, організацій, що функціонують в різних сферах соціальної життєдіяльності; громадські об'єднання і окремі громадяни [16, с. 42].

Зважаючи на велику кількість суб'єктів протидії злочинності у сфері

публічної безпеки, різноманіття їх функцій та повноважень, особливостей взаємодії між собою, багаторівневий характер, що охоплює набір елементів з власними змістовними характеристиками, слід вказати на те, що вони в реальній правоохоронній практиці керуються не закономірностями, а сформульованими на їх основі нормами права, на основі яких базуються різні форми впливу.

Крім того, говорячи про суб'єкти протидії злочинності у сфері публічної безпеки, слід підняти на високий рівень суб'єктивний людський фактор, тому що саме кваліфіковані, обізнані з особливостями і специфікою роботи з цією категорією осіб співробітники здатні керувати механізмом протидії з найбільшою ефективністю.

Щодо об'єктів, як одного із елементів механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки, слід відмітити їх різноманіття. Сюди можна віднести все те, на що посягає даний вид злочинності, це різні явища та процеси, такі, як детермінанти злочинності у сфері публічної безпеки, власне самі правопорушення та їх види, особи, на яких спрямовано запобіжний вплив.

Механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки реалізується на різних рівнях, всі вони мають власні змістовні характеристики. Кожному рівню відповідає окремий, притаманний тільки йому, набір елементів. Логічність й ієрархічність рівнів витікає із законів діалектики – від загального до конкретного, які взаємообумовлені і взаємопов'язані. Саме на цих рівнях проявляються супутні суспільні процеси і відповідні форми впливу з тільки їм властивими способами, засобами, методами. Говорячи про рівневий, ступеневий характер протидії злочинності у сфері публічної безпеки, слід мати на увазі його як вертикальну, так і горизонтальну будову, що підкреслює взаємозв'язок та взаємообумовленість форм впливу на злочинність у сфері публічної безпеки.

Принципи протидії злочинності – стрижневе поняття, фундаментальна основа системи, що забезпечує її динамічний і поступальний розвиток. Вони містять в собі основоположні ідеї, які відображають основні закономірності функціонування відповідних механізмів. При цьому роль принципів є надзвичайно важливою і для здійснення процесу в цілому, і окремих його елементів, кожний з яких повною мірою підлягає їх дії [14, с. 44].

Характеризуючи механізм протидії злочинності у сфері публічної безпеки, ми окремо звернули свою наукову увагу на такі динамічні його елементи як юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика). Правові основи діяльності щодо запобігання злочинам мають складну структуру, враховують норми різних галузей права, що мають відношення до регулювання запобіжної діяльності [17, с. 30]. Більше того, зважаючи на те, що протидія злочинності у сфері публічної безпеки являє собою систему, що постійно розвивається, вона потребує постійного удосконалення, адже зміни соціального, економічного, політичного, правового розвитку суспільства неминуче призводять до зміни у її функціонуванні.

У підсумку слід вказати, що в основі дії будь-якого механізму, завжди лежить взаємодія елементів різних систем. Проте, підхід механічного їх об'єд-

нання в єдине ціле не дозволяє окреслити його у вигляді функціонуючої системи, вичленувати в ній визначальні структурні й інтеграційні зв'язки. Тільки розгляд з використанням системного підходу дозволить розкрити механізм так, щоб теоретичні положення з максимальною ефективністю використовувалися в практичній діяльності.

Взаємозв'язки і взаємозалежності в такій складній категорії не можуть бути простими. Сполучення ж компонентів механізму не може бути проведено в одній площині, оскільки вони мають розбіжності змістовного характеру [14, с. 38].

З'ясування всього комплексу елементів механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки дало змогу сформулювати висновок про те, що їх системний характер обумовлює існування розгалуженої сукупності зв'язків та відносин між відповідними елементами, які постійно видозмінюються та комбінуються, і довести, що структурування цілісної сукупності зазначених зв'язків, а також різних форм їх проявів у вигляді динамічно змінюваних взаємодій та взаємозалежностей виводить на новий рівень аналізу із залученням категорії «механізм» функціонування системи протидії злочинності у сфері публічної безпеки.

Між вказаними елементами існують кореляційні залежності – всі вони пов'язані між собою і поєднуються закономірними зв'язками. Чітке розуміння цього дозволяє розглядати їх не як просту сукупність окремих елементів, а як цілісну систему.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки слід вказати на певні особливості механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки, які полягають у наступному:

по-перше, структурність механізму, тобто до елементів досліджуваного феномену слід відносити тільки засоби забезпечення функціонування системи протидії злочинності у сфері публічної безпеки, а те, що виражає статичну, субстанціональну сторону, варто відносити до інших її характеристик. Тому всі без винятку явища та процеси, враховуючи усю їхню важливість при здійсненні протидії злочинності, безпосередньо в механізм не можуть бути включені;

по-друге, функціональність механізму, тобто в його систему варто включати тільки ті елементи, які реально функціонують. Наприклад, такі категорії, як закони і закономірності, або такі явища, як правова культура, не можуть виступати у вигляді елементів механізму. Проте, було б помилковим стверджувати, що ці категорії та явища не спричиняють на досліджуваний механізм впливу. Їхній вплив багатогранний та істотний. Так, щодо механізму закони і закономірності можуть виступати в якості певного ціннісного орієнтира, фундаментальної основи, а правова культура і правосвідомість – як загальний фон, середовище функціонування тощо;

по-третє, цільове призначення механізму протидії злочинності у сфері публічної безпеки, яке полягає в тому, що він допомагає реалізувати організуючий потенціал, яким володіє система протидії, як соціальне явище, приводить її в динамічний стан. Це означає, що в рамках вказаного механізму повинна здійснюватися певна діяльність відповідно до встановлених правил

із застосуванням відповідних методів впливу у відношенні такого соціального явища, яким є злочинність у сфері публічної безпеки.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2011. 230 с.
2. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми. Х., 2003. 352 с.
3. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Д., 2010. 432 с.
4. Кустовська О.В. Методологія системного підходу до наукових досліджень: курс лекцій. Т., 2005. 124 с.
5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття та сутність механізму протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 1 (9). Х., 2015. С. 7–14.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів. Х., 2011. 308 с.
7. Семенишин М. О. Напрями запобігання злочинам. *Економіка, фінанси, право*. 2010. №9. С. 30–34.
8. Колесник М. О. Поняття «система» і «механізм» щодо протидії злочинності неповнолітніх: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 203–206.
9. Литвинов О., Ступник Я. Механізм протидії злочинності. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 59–63.
10. Л. М. Давыденко, М. Л. Давыденко, А. Н. Литвинов и др. Противодействие преступности: учебное пособие. К., 2011. 200 с.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Кн. 1. К., 2007. 424 с.
12. Ліхолетова Ю. А. Суд як суб'єкт запобігання рецидивній злочинності молоді в Україні дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2012. 297 с.
13. Юхно О. О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ. О., 2010. 368 с.
14. Ступник Я. В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2011. 213 с.
15. Криминология и организация предупреждения преступлений: Учебное пособие для слушателей Академии МВД России. Под ред. проф. Э. И. Петрова. М., 1995. 244 с.
16. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні. Х., 2008. 466 с.
17. Сомик О. С. Організаційно – правові засади діяльності ОВС щодо запобігання злочинам. *Південно-український правничий часопис*. 2009. №4. С. 30–34.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2017.

Валерій Васильєвич СОКУРЕНКО,

доктор юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел г. Харьков)

МЕХАНИЗМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ ПУБЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассмотрены понятие и структура механизма противодействия преступности в сфере публичной безопасности. Исследованы такие элементы механизма противодействия преступности как цели, задачи, субъекты, объекты, уровни, принципы, а также правовое обеспечение этой деятельности и направления совершенствования функционирования механизма противодействия преступности.

Ключевые слова: *структура, механизм, противодействие преступности, публичная безопасность, преступность.*

Valerii V. SOKURENKO,

Doctor of Law, associate professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

MECHANISM OF COUNTERACTING CRIME IN THE SPHERE OF PUBLIC SAFETY

Applying systematic approach the article researches the mechanism of counteracting crime in the sphere of public safety. The work reviews the following elements of the mechanism of counteracting crime: objective, task, subjects, objects, levels, principles, legal support of such activity and courses of its enhancement. It substantiates existence of correlation among these elements – they are all naturally connected that permits to consider them not only as simple combination of separate elements, but as a holistic system.

Key words: *structure, mechanism, counteracting crime, public safety, crime.*